

**ВІДКРИТИЙ МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ «УКРАЇНА»**

ХОХУЛЯК В'ЯЧЕСЛАВ ВІССАРІОНОВИЧ

УДК 347.73

**НАУКА ФІНАНСОВОГО ПРАВА:
ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ**

12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право,
12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора
юридичних наук**

Київ – 2015

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Національному університеті «Одеська юридична академія»,
Міністерство освіти і науки України

Науковий консультант доктор юридичних наук, професор
Латковська Тамара Анатоліївна,
Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри адміністративного та фінансового права

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України, заслужений юрист України

Воронова Лідія Костянтинівна,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
професор кафедри фінансового права;

доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України, заслужений юрист України

Скрипнюк Олександр Васильович,
Національна академія правових наук України,
керівник управління по зв'язках з органами державної влади та міжнародними
організаціями;

доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України, заслужений діяч науки і техніки України

Кучерявенко Микола Петрович,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
завідувач кафедри фінансового права

Захист відбудеться «3» грудня 2015 р. об 11⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої
вченої ради Д 26.139.01 у Відкритому міжнародному університеті розвитку
людини «Україна» за адресою: 03115, м. Київ, вул. Львівська, 23

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Відкритого міжнародного
університету розвитку людини «Україна» за адресою: 03115, м. Київ, вул. Львівська, 23

Автореферат розісланий «2» листопада 2015 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

С.О. Короед

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Бурхливий розвиток сучасної науки, ускладнення її понятійного апарату, складність та опосередкованість відносин між емпіричним базисом наукового знання і його теоретичним рівнем роблять в даний час все більш актуальним завдання дослідження природи наукового пізнання, його механізмів і процесів. Вихідна і основна мета науки – пізнання об'єктивного світу – зумовлює виконання завдання аналізу самого наукового знання як його необхідної умови і засобу. Потреба власної ідентифікації гостро стояла перед наукою фінансового права на протязі всього тривалого і нелінійного процесу її становлення. І в сучасній фінансово-правовій літературі мають місце гострі наукові дискусії стосовно визначення предмету, структури фінансово-правової науки, її функцій та завдань, методології наукових досліджень, а також щодо можливих шляхів та варіантів подальшого становлення даної галузі знань. Такі дискусії неминуче призводять до звернення уваги на проблемі суспільно-політичних передумов становлення та еволюції науки фінансового права, її теоретико-методологічних та історичних начал і факторів, що зумовлювали трансформацію методології наукових досліджень на певних етапах її розвитку. Наука фінансового права пройшла довгий та непростий шлях власного становлення. Протягом багатьох століть вона розвивалась у загально-цивілізаційному потоці світової і європейської економічної, фінансової та правової думки. У зв'язку з цим, сьогодні важливе значення для її розвитку має вивчення та теоретичне осмислення сучасними вченими наукової спадщини попередників. Звернення до теоретичного спадку вчених фінансистів, праці яких не втратили своєї наукової значущості і в наш час, дозволяє з позиції багатого історичного досвіду виявити внутрішні закономірності та особливості накопичення знань про фінансове право, об'єктивно та неупереджено оцінити правові реформи фінансової системи, які проводяться сьогодні.

Теоретичною основою дослідження проблем становлення та розвитку науки фінансового права стали праці вчених юристів та економістів у сфері теорії, історії та методології юридичної науки, теорії держави і права, фінансового права та інших галузевих юридичних наук, теорії та історії фінансів. Ідейним каркасом дисертаційного дослідження є наукові праці вчених теоретиків, істориків та методологів юридичної науки – Н.Т. Абрамової, О.С. Автономова, І.Д. Андреева, С.С. Алексеєва, М.Р. Аракеяна, О.І. Артем'єва, М.Й. Байтіна, О.М. Васильєва, Н.В. Вітрук, О.М. Головка, В.В. Дудченко, О.О. Зінов'єва, В.В. Ільїна, В.А. Канке, М.І. Карєєва, Б.О. Кістяківського, Д.А. Керімова, В.О. Козлова, О.О. Кокоріна, А.М. Колодія, О.Л. Копиленка, М.М. Коркунова, О.О. Красавчікова, В.В. Лазарева, Р. Лукіча, М.І. Матузова, О.В. Малько, А.Д. Машкова, П.О. Недбайла, В.С. Нерсисянца, Ю.М. Оборотова, Т.Д. Павлова, А.С. Піголкіна, А.А. Піонтковського, Г.О. Подкоритова, А.В. Полякова, П.М. Рабіновича, В.В. Святловського, В.М. Сирих, В.І. Сінайського, О.Ф. Скаун, Л.І. Спірідонова,

О.В. Сурілова, М.М. Тарасова, В.О. Томсінова, І.Ю. Фарбера, С.Л. Франка, Р.Й. Халфіної, І.Л. Честнова, Л.С. Явича, О.Н. Ярмиша та ін.

Джерельною базою дослідження стали праці класиків європейської фінансової та фінансово-правової науки, таких як В. Баумштарк, Ф. Бастія, Л. Білінські, А. Вагнер, Ж. Гарне, Ю. Дунаєвські, Г. Еллінек, К.Т. Еєберг, Д. Зелла, І. Зонненфельс, Ф. Кене, Г.Ф. Кнапп, Л. Косса́, Ж. Курсель-Сеней, П. Леруа-Болье, К. Мальхус, К. Менгер, Ш. Нейрон, Ф. Нітті, А. Пігу, К.Г. Рау, Е. Сакс, Л. фон Секендорф, Е. Селігман, А. Сміт, А.Р.Ж. Тюрго, К. Умпфенбах, А.Н. Шербюльє, Г. фон Шмоллер, Л. фон Штейн, І. Шьон, І.Г.Г. фон Юсті та ін.

В основу роботи лягли наукові здобутки фундаторів вітчизняної фінансово-правової науки ХІХ – поч. ХХ ст., зокрема М.М. Алексеєнка, І.К. Бабста, М.А. Балудянського, В.П. Безобразова, Е.М. Берендтса, М.І. Боголепова, М.Х. Бунге, Г.Л. Вацура, Ю.А. Гагемейстера, К.К. Гаттенбергера, П.П. Гензеля, І.Я. Горлова, С.І. Іловайського, П.Л. Кованько, О.І. Кранихфельда, Й.М. Кулішера, О.С. Лаппо-Данилевського, В.О. Лебедева, П.П. Мігуліна, М.С. Мордвінова, І.Х. Озерова, М.Ф. Орлова, Є.Г. Осокіна, І.І. Патлаєвського, М.М. Сперанського, Т.Ф. Степанова, А.П. Суботіна, В.Т. Судейкіна, І.Т. Тарасова, В.М. Твердохлебова, Г.І. Тіктіна, М.І. Тургенєва, М.І. Фрідмана, Л.В. Ходського, Г. Шторха, І.І. Янжула, В.Г. Яроцького, М.П. та Л.М. Яснопольських. Теоретичним підґрунтям дисертаційного дослідження стали також наукові розробки представників радянської науки фінансового права, таких як В.В. Бєсчеревних, Д.П. Боголепов, Г.І. Болдирєв, Л.В. Бричко, Л.К. Воронова, О.М. Горбунова, А.М. Гурвіч, М.А. Гурвіч, М.Д. Загряцков, С.А. Котляревський, В.І. Лісовський, Л.С. Малокотін, М.І. Піскотін, М.М. Ровінський, Ю.А. Ровінський, Р.О. Халфіна, Н.І. Хімічева, С.Д. Ципкін та інших.

При дослідженні новітніх тенденцій розвитку науки фінансового права використовувалися теоретичні положення сучасних українських науковців юристів-фінансистів: Є.О. Алісова, Л.К. Воронової, О.П. Гетьманець, Д.О. Гетманцева, О.О. Дмитрик, А.Й. Іванського, І.Б. Заверухи, Л.М. Касьяненко, А.Т. Ковальчука, І.Є. Криницького, М.П. Кучерявенка, Т.А. Латковської, О.А. Лукашева, А.О. Монаєнка, О.А. Музики-Стефанчук, А.С. Нестеренко, А.А. Нечай, С.О. Ніщिमної, Ю.В. Оніщика, О.П. Орлюк, П.С. Пацурківського, М.О. Перепелиці, Н.Ю. Пришви, Л.А. Савченко, О.В. Солдатенко, В.Д. Чернадчука, Н.Я. Якимчук та ряду інших вчених. У роботі використаний також науковий доробок сучасних російських вчених, представників науки фінансового права, зокрема, К.С. Бельського, Д.В. Вінницького, О.Ю. Грачової, С.В. Запольського, М.Ф. Івлієвої, М.В. Карасьової, О.М. Козиріна, Т.В. Конюхової, Ю.О. Крохіної, О.Г. Пауля, І.В. Рукавішнікової, Е.Д. Соколової, Н.І. Хімічевої, О.І. Худякова, Н.О. Шевельової, О.А. Ялбулганова та інших.

Детальний аналіз праць зазначених вчених дозволив визначити стан та ступінь наукової розробки досліджуваної проблеми та констатувати фактичну відсутність у вітчизняній фінансово-правовій літературі спеціальних комплексних досліджень, присвячених проблемам становлення та розвитку науки фінансового

права. Розробка проблематики теорії та методології фінансово-правової науки, всебічне вивчення проблем її становлення сприятиме концептуальному обґрунтуванню нових базових теоретичних положень та напрямків, побудованих на багатому теоретичному доробку науки фінансового права.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри адміністративного і фінансового права Національного університету «Одеська юридична академія» на 2011–2015 рр. на тему «Система адміністративного, адміністративно-процесуального та фінансового права у контексті адміністративної реформи». Дана тема є складовою частиною дослідницької роботи університету в рамках загальної тематики «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» (державний реєстраційний номер 0110U001195). Тема дисертації затверджена рішенням Вченої ради Національного університету «Одеська юридична академія» (протокол № 5 від 14 липня 2011 року).

Мета і задачі дослідження. *Мета* дисертаційного дослідження полягає в тому, щоб ґрунтуючись на основі системного дослідження предметної зумовленості та методологічного базису науки фінансового права, здійснити теоретичне узагальнення суспільно-політичних, структурно-організаційних та теоретико-методологічних передумов її становлення, визначити ціннісні та методологічні орієнтири її подальшого розвитку.

Досягнення зазначеної мети зумовило необхідність вирішення таких *задач*:

- визначити ступінь наукового дослідження проблеми шляхом аналізу наявного масиву теоретико-правової, спеціально-юридичної, економічної та історичної літератури, у якій відображено окремі аспекти процесу систематизації фінансово-правових знань та закономірності становлення науки фінансового права;

- дослідити предметну зумовленість та методологічне підґрунтя науки фінансового права;

- розкрити зміст загальнотеоретичних основ систематизації фінансово-правових знань;

- виявити закономірності та особливості процесу становлення вітчизняної науки фінансового права у світлі європейської наукової традиції;

- охарактеризувати процес зародження фінансово-правових ідей у європейській науці;

- виявити суспільно-політичні та теоретико-методологічні передумови еволюції вітчизняної фінансово-правової думки в період XVIII – перша пол. XIX ст.;

- встановити роль та значення фінансово-правових поглядів державних діячів першої половини XIX ст. у становленні науки фінансового права;

- дослідити структурно-організаційні та теоретико-методологічні передумови викладання фінансового права як навчальної дисципліни в системі вітчизняної юридичної освіти;

- охарактеризувати розвиток фінансово-правової думки в умовах суспільно-політичних та соціально-економічних перетворень другої половини ХІХ ст. в умовах становлення інститутів народного представництва;

- розкрити концептуалізацію основних підходів до визначення предмету та системи науки фінансового права;

- дослідити генезис вітчизняної науки фінансового права на межі ХХ – ХХІ ст.;

- означити методологічні орієнтири подальшого розвитку науки фінансового права.

Об'єктом дослідження є суспільно-політичні, структурно-організаційні та теоретико-методологічні передумови становлення науки фінансового права.

Предметом дослідження є організаційно-правові та теоретико-методологічні засади становлення та розвитку науки фінансового права.

Методи дослідження обрано відповідно до предмету, мети та завдань дисертаційної роботи. В основу дисертаційного дослідження покладено комплекс філософських, загальнонаукових і спеціальних методів пізнання соціально-правових явищ. Філософські методи пізнання використано в усіх структурних підрозділах роботи. Ґрунтуючись на ґносеологічному підході, у роботі вивчався вітчизняний та зарубіжний досвід становлення та розвитку науки фінансового права. Базовою методологічною основою здійсненого дослідження є діалектичний метод, який завдяки обґрунтуванню взаємозв'язку і взаємозумовленості усіх суспільних процесів та явищ, дозволив узагальнено оглянути окремі аспекти досліджуваної проблеми, виділити найбільш важливі і об'єднати їх в одне ціле. Історизм як філософський метод дослідження використовується у дисертаційній роботі у двох іпостасях: як історичний метод, що вивчає історію фінансового права і фінансово-правової науки в процесі змінюваних в часі історичних періодів та як метод порівняльно-історичного дослідження, спрямований на пізнавальне порівняння споріднених фінансово-правових інститутів різних історичних епох. Метод системного аналізу полягав у вивченні науки фінансового права, у рамках якого елементи досліджуються не ізольовано один від одного, а у взаємодії, системно. Завдяки даному методу, систематизований науковий матеріал розглядався як цілісне утворення, що володіє якісними характеристиками, які не містяться відокремлено в утворюючих його частинах, що, у свою чергу, дозволило його ефективно кодифікувати. Порівняльний метод як філософський метод пізнання сприяв досягненню результатів дисертаційного дослідження, поглиблюючи і розширюючи пізнавальну діяльність. У роботі філософський порівняльний метод диференційований на два основних пізнавальних прийоми, які втілюються у спеціально-наукових методах дослідження: синхронічному (або порівняльно-правовому), що дозволило одночасне порівняння декількох об'єктів дослідження у один історичний період, і діахронічному (або порівняльно-історичному), що спрямований на порівняння двох і більше об'єктів у різний історичний період. Серед загальнонаукових методів пізнання, які використовувались у дисертаційному дослідженні, слід окремо виділити методи аналізу, синтезу, індукції, дедукції, класифікації, аналогії, прогнозування,

моделювання та інші. Завдяки даним методам розкрито співвідношення понять «предмет» та «об'єкт» науки фінансового права (підрозділ 1.2.), поглиблено її понятійно-категорійний апарат (підрозділи 1.2., 1.3., 3.3., 4.1., 4.4.). Метод моделювання використано при означенні основних векторів подальшого розвитку науки фінансового права (підрозділи 4.1., 4.4. та висновки). До спеціально-наукових методів, які застосовувались у дисертаційній роботі, належать формально-догматичний, порівняльно-правовий, порівняльно-історичний, фінансово-соціологічний, структурно-функціональний та інші. На основі формально-догматичного методу здійснено зовнішню юридичну обробку правового матеріалу, описано і проаналізовано правові норми, що склали організаційно-правові передумови становлення науки фінансового права як науки та навчальної дисципліни (підрозділи 2.2., 2.3., 2.4., 3.1., 3.2., 3.4., 4.2., 4.3.). Порівняльно-історичний метод наукового дослідження дозволив розглядати фінансово-правові явища як предмет науки фінансового права у їх еволюційному розвитку. Завдяки даному методу виявлено закономірності та особливості трансформації методології фінансово-правової науки, розширення її понятійно-категорійного апарату (підрозділи 3.3., 4.1., 4.4.). Комплексне використання всіх цих методів дало можливість всебічно розглянути проблеми становлення системи фінансово-правових знань, дозволило вирішити ряд теоретичних і практичних завдань, які ставились автором у процесі дослідження та сприяло формуванню цілісної концепції розвитку науки фінансового права.

Нормативну та емпіричну основу дисертаційної роботи становлять історико-правові джерела фінансового права, чинне законодавство України, фінансово-статистичні відомості та матеріали.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим в українській правовій науці комплексним та системним дослідженням, у якому розроблені концептуальні засади науки фінансового права, розкриті суспільно-політичні, структурно-організаційні та теоретико-методологічні передумови її становлення та розвитку. У дисертації сформульовано та обґрунтовано ряд положень, висновків, узагальнень і пропозицій, які є новими у концептуальному плані і мають важливе теоретичне значення для юридичної науки та практики. Зокрема,

вперше:

- обґрунтовано доведено, що предмету науки фінансового права властивий одночасно суб'єктивний та історичний характер. На його суб'єктивний характер значною мірою впливає процес екстрадефінітації, яка полягає у позиціонуванні суб'єкта пізнавальної діяльності в існуючій системі ціннісних та ідеологічних координат юридичної науки. Історичний характер предмету науки фінансового права полягає в тому, що він безпосередньо пов'язаний з етапом, на якому знаходиться в конкретний момент часу наукове знання в цілому і його окремий сектор зокрема;

- доведено, що система науки фінансового права об'єктивується в її структурі, яка являє собою її внутрішню форму, що характеризується стійкістю і

закономірністю зв'язків окремих складових. Структурні елементи науки фінансового права піддаються систематизації виключно в опосередкованому вигляді – у формі понять, принципів, теорій, наукових дисциплін та інших теоретичних комплексів знань.

- введено в науковий обіг великий масив літературних та архівних джерел, завдяки яким розкрито: особливості зародження та формування вітчизняної фінансово-правової думки, вплив фінансово-правових поглядів державних діячів на становлення вітчизняної науки фінансового права; передумови запровадження фінансового права як навчальної дисципліни в системі юридичної освіти;

- охарактеризовано процес концептуалізації основних підходів до визначення предмету та системи науки фінансового права у період суспільно-політичних та соціально-економічних перетворень другої половини ХІХ ст. в умовах становлення інститутів народного представництва;

- розкрито особливості процесів трансформації та модифікації методології науки фінансового права у ХІХ – ХХ ст. Спеціально проаналізовано положення абстрактно-типологічної методології науки фінансового права, як теоретико-методологічного базису концепції публічних фінансів;

- запропоновано в якості методологічного пріоритету науки фінансового права здійснення досліджень фінансово-правових відносин у їх взаємозв'язку із фундаментальними, константними основами соціальних явищ на базі ліберально-індивідуалістичного типу розуміння права;

- доведено, що сучасний розвиток науки фінансового права стимулює трансформацію її власного методологічного арсеналу, якій властиві наступні особливості: а) пошук об'єктивних основ для пояснення соціальної дійсності; б) концентрація методів пізнання на суб'єктивній, «людській» стороні суспільних відносин; в) рух до методологічного плюралізму;

- встановлено, що розвиток сучасної науки фінансового права є закономірним процесом, зумовленим дією зовнішніх об'єктивно існуючих чинників, таких як постійно динамічні потреби і запити соціальної дійсності, розвиток правової системи, необхідність у покращенні діяльності щодо розподілу, перерозподілу та використання загального суспільного доходу у формі публічних фінансів. З іншого боку, цей розвиток зумовлений внутрішніми процесами, що мають місце в науці фінансового права, такими як становлення ліберально-індивідуалістичного типу розуміння права, теоретико-методологічний плюралізм, трансформація методологічного арсеналу, тощо;

удосконалено:

- визначення науки фінансового права як сукупності накопичених, осмислених і систематизованих знань про певну сферу фінансово-правової дійсності, а також процесу пізнавальної діяльності суб'єктів у цій сфері;

- поняття об'єкта та предмета науки фінансового права. Визначено, що об'єктом науки фінансового права є певна частина фінансово-правової дійсності, на яку спрямоване наукове пізнання. Предметом науки фінансового права є

визначене та відокремлене суб'єктом пізнання коло питань у сфері фінансово-правової дійсності;

- поняття методу пізнання фінансового права як системи способів і прийомів пізнавальної діяльності, що застосовуються суб'єктом для пізнання визначеного ним предмету дослідження з метою набуття нових знань про фінансове право;

- співвідношення понять «система фінансового права» та «система науки фінансового права». Встановлено, що система науки фінансового права включає до свого складу окрім знання про чинне фінансове право також інформацію про його понятійно-категорійний апарат, існуючі фінансово-правові теоретичні концепції і положення, коментарі діючих фінансових законів, соціологію фінансового права, історичний матеріал про його становлення, галузеву бібліографію тощо;

набули подальшого розвитку:

- визначення фінансово-правової дійсності як відокремленої сфери правової дійсності, яка складається у сфері дії норм фінансового права і досліджується фінансово-правовою наукою за допомогою відповідних методологічних прийомів;

- характеристика взаємозв'язку між сутнісною і методологічною частинами пізнавальної діяльності, що носить умовний і динамічний характер;

- теоретичні підходи до визначення понять як первинних елементів структури системи науки фінансового права, гносеологічне призначення яких полягає у відображенні та фіксуванні найбільш загальних, істотних властивостей і найважливіших взаємозв'язків фінансово-правових явищ і процесів;

- розкриття змісту основних положень теорії меркантилізму та їх доктринального втілення у науковій течії камералізму як історично першої цілісної системи знань про публічні фінанси;

- вивчення проблем становлення європейської фінансово-правової думки кінця XVIII – початку XIX ст. під впливом доктрини лібералізму, що знайшло вираження у формуванні фінансово-правових поглядів в рамках вчення фізіократів та класичної школи політичної економії;

- характеристика впливу «російсько-німецької фінансової школи» на становлення вітчизняної «академічної» фінансово-правової науки;

- дослідження соціологічної методології фінансово-правової проблематики, як способу вивчення колективних фінансових потреб та організації їх забезпечення;

- аналіз стану і динаміки фінансово-правових досліджень радянського періоду та становища науки фінансового права у радянській державі в цілому;

- характеристика ціннісних орієнтирів сучасної вітчизняної науки фінансового права, пріоритетів її подальшого розвитку.

Практичне значення одержаних результатів дисертаційного дослідження визначається актуальністю і новизною проблем, які розглядаються в ньому, а також шляхів їх вирішення. Результати дослідження можуть бути використані:

- у правотворчій сфері – при внесенні змін і доповнень до чинного законодавства, що регулює процеси адаптації системи вітчизняної юридичної науки та освіти до кращих європейських та міжнародних зразків;

- у правозастосовчій сфері – для вдосконалення практики реалізації фінансово-правових приписів у сфері публічної фінансової діяльності (Акт Департаменту освіти і науки Чернівецької обласної державної адміністрації від 18.09.2015);

- у науково-дослідній сфері – для подальших наукових досліджень, спрямованих на вирішення теоретико-методологічних проблем науки фінансового права (Акт Науково-дослідного інституту публічного права від 15.10.2015);

- у навчальному процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Теорія держави і права», «Фінансове право», «Наука фінансового права», «Історія політичних і правових вчень» тощо, підготовці відповідних підручників і навчальних посібників (Акт Чернівецького юридичного інституту Національного університету "Одеська юридична академія" від 20.10.2015).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою працею. Наукові положення, висновки і узагальнення, що виносяться на захист, зроблені автором особисто. У колективній монографії «Система фінансового права: проблеми теорії і правового регулювання» самостійно підготовлено розділ «Сутність і значення науки фінансового права: еволюція розуміння» (у джерелі № 2 зі списку опублікованих праць). В індивідуальній монографії та наукових статтях викладено всі концептуальні положення дослідження.

Апробація результатів дисертації. Дисертацію обговорено на засіданні кафедри адміністративного та фінансового права Національного університету «Одеська юридична академія». Висновки, узагальнення та пропозиції, які одержані дисертантом у процесі дослідження, оприлюднені на 33 міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Фінансово-правова доктрина постсоціалістичної держави» (м. Чернівці 22-24 вересня 2003 р.), «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 5-6 лютого 2004 р.), «Сучасний стан та перспективи розвитку фінансового права» (м. Київ, 23-24 листопада 2007 р.), «Актуальні проблеми правового регулювання фінансово-кредитних відносин в умовах кризи: практика правозастосування і шляхи її вдосконалення» (м. Суми, 4-5 червня 2010 р.), «Перспективи взаємодії національних правових систем в умовах глобалізації і регіоналізації» (м. Ростов-на-Дону, 16-17 жовтня 2010 р.), «Держава і право: виклики ХХІ ст. (Кутафінські читання)» (м. Москва, 29-30 листопада 2010 р.), «Генезис публічного права: від становлення до сучасності» (м. Миколаїв 26-27 листопада 2010 р.), «Правове життя сучасної України» (м. Одеса 20-21 травня 2011 р.), «Фінансове право у ХХІ сторіччі : здобутки та перспективи» (м. Ірпінь, 4-7 жовтня 2011 р.), «Теорія і практика правотворчої та правозастосовчої діяльності у контексті сучасних реформаційних процесів» (м. Харків, 29-30 жовтня 2011 р.), «Проблеми правотворчості очима науковців» (м. Одеса, 1-2 листопада 2011 р.), «Актуальні питання публічного права» (м. Запоріжжя, 11 листопада 2011р.), «Актуальні проблеми юридичної науки «Десяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 18-19 листопада 2011 р.), «Напрями вдосконалення правового регулювання суспільних відносин» (м. Київ, 27-28 грудня 2011 р.), «Питання удосконалення методології сучасної юриспруденції» (м. Одеса, 30-31 березня 2012 р.),

«Принципи фінансового права» (м. Харків, 19-20 квітня 2012 р.), «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 20-21 квітня 2012 р.), «Поглиблення інтеграційних процесів в сучасному світі та національне законодавство» (м. Львів, 1-2 червня 2012 р.), «Актуальні питання публічного та приватного права» (м. Запоріжжя, 3 жовтня 2012 р.), «Правова система України в умовах державних реформаційних процесів сьогодення» (м. Ужгород, 26-27 жовтня 2012 р.), «Людина, суспільство і держава: публічно-правовий аспект» (м. Миколаїв, 23-24 листопада 2012 р.), «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку державності та права» (м. Одеса, 30 листопада 2012 р.), «Становлення держави і права на різних етапах історії» (м. Санкт-Петербург, 14-15 грудня 2012 р.), «Теоретичні та практичні проблеми адаптації національного законодавства України до світових стандартів правового регулювання» (м. Донецьк, грудень 2012 р.), «Законодавство України: недоліки, проблеми систематизації та перспективи розвитку» (м. Херсон, 1–2 березня 2013 р.), «Перспективні напрямки розвитку сучасної юридичної науки» (м. Сімферополь, 16-17 березня 2013р.), «Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку» (м. Донецьк, 20-21 квітня 2013 р.), «Сучасні погляди на систему права» (м. Москва, 20 квітня 2013 р.), «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 16-17 травня 2013 р.), «Проблеми теорії фінансового права в сучасний період» (м. Київ, 13 листопада 2013 р.), «Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України» (м. Одеса, 15-16 травня 2015 р.).

Публікації. Основні положення та результати дослідження знайшли відображення у 82 наукових працях, у тому числі: у двох монографіях (1 – одноособова; 1 – колективна монографія), 41 стаття у наукових фахових виданнях, 6 наукових статей у виданнях іноземних держав, 33 – у тезах та матеріалах наукових конференцій.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, 15 підрозділів, висновків, списку використаної літератури. Загальний обсяг дисертації становить 539 сторінок, у тому числі 457 сторінок основного тексту, список використаної літератури розміщений на 77 сторінках (874 найменування).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертації, вказується ступінь її наукової розробки, науково-теоретична основа, зв'язок дисертаційної роботи з науковими програмами, планами, темами. У вступі визначені також об'єкт, предмет, основна мета та конкретні завдання дослідження, його нормативно-інформативна та фактологічна база, методологічна основа, особистий внесок здобувача; наукова новизна і положення, що виносяться на захист, теоретичне і практичне значення отриманих в ході дослідження результатів; вказано на апробацію, публікації та практичне застосування.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні засади науки фінансового права»

складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 «Наука фінансового права як об'єкт теоретичних досліджень» з'ясовано, що потреба власної ідентифікації гостро стояла перед наукою фінансового права на протязі всього тривалого і нелінійного процесу її становлення. В сучасній фінансово-правовій літературі мають місце гострі наукові дискусії стосовно визначення предмету, структури фінансово-правової науки, її функцій та завдань, методології наукових досліджень, а також щодо можливих шляхів та варіантів подальшого становлення даної галузі знань. Такі дискусії призводять до звернення уваги на проблемі суспільно-політичних передумов становлення та еволюції науки фінансового права, її теоретико-методологічних та історичних начал і факторів, що зумовлювали трансформацію методології наукових досліджень на певних етапах її розвитку.

Вивчення сучасної літератури присвяченої проблематиці теорії науки фінансового права, її становлення, ціннісних та методологічних орієнтирів розвитку засвідчує, що питання теорії та методології фінансово-правової науки у сучасній правовій літературі залишаються недостатньо розробленими. Не набули належного ретроспективного висвітлення наукові пошуки вчених фінансистів у період становлення ринкової системи публічних фінансів, демонополізації банківської системи та переходу до паперово-грошового обігу і кредитного обігу, що припадає на другу половину XIX – початок XX ст. Теоретична глибина та значення внеску вчених фінансистів у розвиток теорії фінансового права у періоди докорінної трансформації бюджетної, податкової, грошової систем та зміни місця і ролі публічних фінансів у господарському житті потребує подальшого дослідження і переосмислення у контексті еволюції світової юридичної і фінансової науки та господарської практики.

У підрозділі 1.2 «Предметна зумовленість та методологічне підґрунтя науки фінансового права» встановлено, що об'єкт науки фінансового права формалізується у її предметі, а предмет розкривається через пізнання об'єкта. Дане твердження знайшло своє відображення у співвідношенні предмета науки і предмета галузі фінансового права. Вони існують в нерозривному взаємозв'язку і у взаємному впливі. З одного боку, норми та інститути фінансового права, будучи об'єктом пізнання науки, визначають теми і напрямки дослідження, сприяючи осягненню її предмета. З іншого боку, фінансово-правова наука, критично оцінюючи право, вирішує завдання його вдосконалення і таким чином впливає на предмет галузі. Кінцевий результат наукової діяльності залежить не тільки від того, хто діє (суб'єкт) або на що вона спрямована (об'єкт), але і від того як відбувається даний процес, які способи, прийоми, засоби при цьому застосовуються. Межа між сутнісною і методологічною частинами пізнавальної діяльності носить умовний і динамічний характер, так як обидві частини є напрямками однієї науки, хоча кожна і володіє відносною автономністю. Оскільки основною функцією методу наукового дослідження є внутрішня організація і регулювання процесу пізнання або практичного перетворення того чи іншого об'єкта, то метод зводиться до сукупності визначених правил,

прийомів, способів, норм пізнання і дії. Він є системою розпоряджень, принципів, вимог, які повинні орієнтувати в рішенні конкретної задачі, досягненні певного результату у певній сфері наукової діяльності. Головним призначенням методу дослідження у науці фінансового права є забезпечення на основі відповідних принципів (вимог, приписів тощо) успішного вирішення певних пізнавальних і практичних проблем, приріст знання, оптимальне функціонування і розвиток тих чи інших об'єктів.

У підрозділі 1.3 «Загальнотеоретичні основи систематизації фінансово-правових знань» доведено, що систематизація фінансово-правових знань, зумовлена і прямо залежна від предметно-методологічної визначеності науки фінансового права. Складові системи науки фінансового права розрізняються між собою за складністю побудови, за методом і прийомами виділення, за характером зв'язків і відносин тощо. Така побудова системи науки об'єктивується в її структурі, яка являє собою її внутрішню форму, що характеризується стійкістю і закономірністю зв'язків окремих складових. Компоненти, що становлять систему науки фінансового права, є продуктом розумової діяльності, а тому є відображенням пізнання досліджуваних наукою явищ фінансово-правової дійсності. Вони піддаються систематизації лише в опосередкованому вигляді – у формі понять, принципів, теорій, наукових дисциплін та інших теоретичних комплексів знань. Аналіз системи науки фінансового права передбачає виділення її складових елементів, розкриття їх внутрішніх і зовнішніх зв'язків та взаємодії, а також методологічних блоків фінансово-правового знання. За своєю будовою елементи її системи можуть бути простими і складними. До числа перших належать наукові поняття, які виступають первинними, необхідними і неподільними елементами. У функціональному плані поняття відіграють роль логічних утворень, інтегруючих фінансово-правове знання і сприяють його об'єднанню в більш складні компоненти – теоретичні побудови і підсистеми.

Розділ 2 «Становлення вітчизняної науки фінансового права у світлі європейської наукової традиції» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Зародження фінансово-правових ідей у європейській науці» вказано, що фінансові уявлення в часи Середньовіччя формувались під впливом двох, визначальних для всього суспільного життя Європи факторів. Першим таким фактором стала поява та поступове укріплення феодалних централізованих монархій, які, з метою посилення власної фінансової потужності, постійно розширяли сферу оподаткування та вели перманентні війни. Другим фактором стало поширення та закріплення у Європі католицької релігійної доктрини, морально-етичне вчення якої, поширюючись і на фінансову сферу, встановлювало догмат, згідно яким багатство може бути тільки в руках церкви, монарха чи вищої аристократії. Концептуальні ідеї про фінанси даного історичного періоду зосереджені у теологічних, філософських, юридичних та політичних творах. На межі Середньовіччя та Нового часу, з розвитком торгівельного капіталізму та пов'язаного з ним економічним зростанням держав Західної Європи, виникла гостра потреба у системному вивченні фінансового

господарства держави та інших суб'єктів суспільних відносин. Фактично, були створені матеріальні умови для формування відокремленої системи однорідних знань в рамках окремого наукового вчення – меркантилізму. В період кінця XVI ст. дослідження у сфері фінансів набувають системного характеру, що призвело до появи і подальшого розвитку окремої систематизованої галузі знань – науки про фінанси.

У підрозділі 2.2 «Еволюція вітчизняної фінансово-правової думки в період XVIII – перша пол. XIX ст.» встановлено, що процес формування фінансово-правової думки у вітчизняній науці протягом XVIII століття, зумовлений суспільно-політичними та економічними перетвореннями, які відбувались у даний період. Становлення абсолютизму, що зумовив необхідність ефективного функціонування розгалуженої і чітко побудованої системи державних фінансів, стимулював у науковому середовищі пошук нових ідей та принципів здійснення фінансової політики держави, які б використовувались у комплексі з іншими управлінськими та економічними заходами. Фінансово-правові погляди цього часу були продуктом та водночас віддзеркаленням фінансової системи держави і відображали практику правозастосування насамперед податкового регулювання економічних відносин.

У підрозділі 2.3 «Вплив фінансово-правових поглядів державних діячів першої половини XIX ст. на становлення науки фінансового права» з'ясовано, що одним з визначальних факторів становлення фінансово-правової думки у першій половині XIX століття стали теоретичні концепції, положення та програми, розроблені вітчизняними державними діячами у сфері управління фінансів. Будучи у структурі державної влади, останні завжди мали змогу оперувати найбільш свіжою та не завжди доступною широкому колу науковців інформацією про стан фінансів держави, а також мали необхідні важелі та можливості впливати на практичну реалізацію власних ідей у сфері фінансового законодавства. Сформульовані ними глибокі теоретичні положення стали визначальними для подальшого розвитку вітчизняної фінансової та фінансово-правової науки XIX ст.

У підрозділі 2.4 «Запровадження фінансового права як навчальної дисципліни в системі юридичної освіти у першій половині XIX ст.» вказано, що становлення науки фінансового права та її викладання на юридичних факультетах у першій половині XIX ст., характеризувалось такими ознаками: 1) не існувало єдиного підходу до найменування цієї навчальної дисципліни. У різні роки та у різних навчальних планах і курсах зустрічались такі назви, як: «Закони про державні повинності і фінансів», «Основи фінансової науки», «Теорія фінансів», «Основні начала фінансової науки», «Фінансове право», «Нариси науки фінансового права». 2) Викладання фінансового права фактично являло собою виклад комплексної навчальної дисципліни, що включала в себе елементи політекономії, камералістики, науки про фінанси, економічної політики, поліцейського права і фінансового законодавства. 3) Структурно навчальна дисципліна фінансового права належала або до камералістики, або читалася викладачами кафедри дипломатки і політекономії. В результаті цього, до кінця першої половини

XIX ст. професорсько-викладацький корпус даних кафедр, який до цього переважно складався з іноземних викладачів, почав заповнюватися вітчизняними молодими вченими з числа вихованців рідних університетів, які внесли неоціненний внесок не лише у розвиток фінансово-правової науки, а й у процес удосконалення її викладання у вітчизняних університетах.

Розділ 3 «Наука фінансового права в період формування капіталізму (друга половина XIX – початок XX ст.)» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 *«Розвиток фінансово-правової думки в умовах суспільно-політичних та соціально-економічних перетворень другої половини XIX ст.»* розглядаючи системність, як одну з ознак сформованості та самостійності науки фінансового права, стверджується, що саме період 60-80-х років XIX століття став етапом її формування як самостійної галузі наукових досліджень на вітчизняних теренах. Саме у цей час були опубліковані крупні монографічні роботи, які суттєво розширили сферу науки фінансового права, видані системні, фундаментальні за своїм змістом лекційні курси та підручники з даної навчальної дисципліни.

Характеризуючи інтенсифікацію наукових досліджень у сфері правового регулювання фінансових відносин, що мала місце у другій половині XIX ст., відзначено, що потужним стимулом до підвищення наукових інтересів у сфері фінансів і права стали кардинальні перетворення фінансової системи в цілому та бюджетної, податкової, банківської, грошово-кредитної систем зокрема, що мали місце у європейських країнах. У Російській імперії в означений історичний період фінансово-правові дослідження набули «наукової форми» – почали здійснюватись на базі вітчизняних університетів штатними вченими, які нерідко поєднували власну наукову діяльність із громадською, політичною діяльністю чи державною службою. Наукові дослідження з фінансової та фінансово-правової проблематики виконувались на спеціально створених університетських кафедрах фінансового права у рамках захисту вченими магістерських і докторських дисертацій та отримання вченого звання доктора чи професора фінансового права. Тобто, фінансово-правова наука набула формального статусу академічної (університетської) науки. Виконання магістерської чи докторської дисертації передбачало для здобувача можливість наукового стажування у провідних університетах Німеччини, Франції, Англії, Австрії та інших країн Західної Європи. Це розширювало науковий світогляд та кругозір молодих вчених-фінансистів, а також дозволяло широким колам наукової громадськості оперувати новітніми теоретичними розробками у галузі фінансів, здобутими у Західній Європі. Глибинні фінансово-правові реформи, що мали місце на території Російської імперії та можливість опрацювання передових і фундаментальних західноєвропейських наукових праць, присвячених економічній, статистичній, соціологічній та фінансово-правовій проблематиці, призвели до суттєвого розширення кола наукових досліджень у науці фінансового права та подальшої систематизації набутих знань.

У підрозділі 3.2 *«Наука фінансового права в умовах становлення інститутів*

народного представництва (початок ХХ ст.).» виявлено, що перехід від панування абсолютизму до конституційної форми правління, що мав місце у ряді країн Західної Європи у середині ХІХ ст., кардинальним чином вплинув на юридичну та фінансово-економічну науку. Будучи одним зі стрижневих та невід'ємних елементів конституційного правління, процедура розгляду та затвердження бюджету народними представниками постала ключовим питанням у проблематиці західноєвропейської фінансової та фінансово-правової науки. Проблеми організації фіскальної діяльності держави поступово заміщувались питаннями справедливості оподаткування всіх прошарків суспільства, узгодження державних потреб у фінансових ресурсах із загальносуспільними потребами, рівномірності розподілу бюджетних коштів тощо. Така зміна пріоритетів у предметі науки фінансового права призвела до трансформації методології фінансово-правових досліджень. Аналітичні методи класичної школи політекономії, що панували у ХVІІІ – на початку ХІХ ст. у європейській фінансовій думці та історичні методи німецької історичної школи другої половини ХІХ ст., застосовувались вітчизняними вченими-фінансистами з поєднанням соціологічних методів, в основу яких була закладена ідея причинного дослідження фінансово-правових явищ як продукту суспільно-політичних умов, а саме – економічного ладу і політичної організації конкретної держави.

У підрозділі 3.3 *«Концептуалізація основних підходів до визначення предмету та системи науки фінансового права»* встановлено, що особливою проблемою при здійсненні теоретичних досліджень на момент становлення вітчизняної фінансово-правової науки було визначення її змісту та відмежування від економічної фінансової науки й історії фінансів. Вирішення даної проблеми шляхом догматичної розробки предмета науки фінансового права вважалося першочерговим завданням для заповнення існуючих теоретичних прогалів і головною передумовою її подальшого становлення як цілісної системи знань.

Еволюція розуміння і трактування предмета науки фінансового права виразилась в існуванні двох доктринальних підходів. Відповідно до першого підходу, предмет даної науки розглядався виключно у фінансово-економічній площині. Результатом такого тлумачення було віднесення науки фінансового права до складу фінансової науки як її допоміжної, другорядної складової. Представниками другого підходу визначалася домінуючою юридична складова предмета науки фінансового права. Розробка юридичної догматики в межах даного підходу стала методологічною передумовою подальшого становлення науки фінансового права як самостійної юридичної наукової дисципліни.

У підрозділі 3.4 *«Викладання фінансового права у вітчизняних університетах в період другої половини ХІХ – початку ХХ ст.»* виявлено, що розвиток наукових концепцій та поява нових методик викладання фінансового права у системі університетів Російської імперії у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. були зумовлені відповідною освітньою політикою держави, яка в умовах промислового підйому та пов'язаного з ним стрімкого реформування фінансової системи, гостро потребувала достатньої кількості підготовлених фахівців юристів-фінансистів.

Формування широкої і чисельної верстви фахівців у сфері фінансового права, що були затребуваними у різних сферах фінансової практики, як в системі державного управління фінансами, так і у сфері приватного підприємництва, в тому числі – у банківській та кредитній системі, супроводжувалось становленням потужної вітчизняної наукової школи фінансового права. У вітчизняних університетах сформувалась ціла плеяда видатних вчених, авторів як фундаментальних наукових праць з фінансово-правової проблематики, так і великої кількості підручників, навчальних посібників, курсів лекцій з фінансового права. Широке та взаємодоповнююче поєднання наукової та педагогічної діяльності у стінах університетів, що полягало у постійному вдосконаленні методики викладання фінансового права, сприяло бурхливому розвитку фінансово-правової освіти держави в цілому.

Розділ 4 «Вітчизняна наука фінансового права на зламі епох (XX ст. – початок XXI ст.)» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 4.1 *«Трансформація методології вітчизняної науки фінансового права на початку XX ст.»* доведено, що марксистсько-ленінська доктрина завоювала пануюче становище у радянській науці, набувши при цьому широкого поширення у дореволюційній російській правовій, економічній, історичній та інших науках. Концепція К. Маркса здійснила істотний вплив на російську дореволюційну науку фінансового права. Її ключова ідея про існування перманентної боротьби антагоністичних соціальних груп, результатом якої і стало виникнення фінансово-правових інститутів та фінансового права в цілому, вплинула на зародження соціологічного напрямку, що сформувався у вітчизняній фінансовій науці на межі XIX-XX ст.

Паралельно до соціологічної методології дослідження фінансово-правової проблематики, як способу вивчення колективних фінансових потреб та організації їх забезпечення, у радянській фінансово-правовій науці на початку XX ст. розробляється абстрактно-типологічна методологія, у рамках якої фінансове господарство суспільства розглядається без його прив'язки до певних державно-владних утворень. У зв'язку з кардинальною відмінністю від пануючих у фінансовій та фінансово-правовій літературі наукових підходів, абстрактно-типологічна концепція публічних фінансів, не отримала належної уваги з боку наукової громадськості. Ключова наукова категорія даної концепції – публічність фінансів, як їх іманентна властивість та ознака – не вписувалась у ленінську доктрину радянської держави і фактично була піддана забуттю у радянській фінансовій та фінансово-правовій науці.

У підрозділі 4.2 *«Фінансове право як наука та навчальна дисципліна в роки становлення радянської держави (20-ті – 30-ті роки XX ст.)»* встановлено, що з кінця 20-х та особливо на початку 30-х років XX ст. у всіх галузях правової науки почав вкорінюватися догматизм, пов'язаний з утвердженням марксистсько-ленінської ідеології. Зовнішніми проявами його утвердження стали формальне функціонування демократичних інститутів, правовий нігілізм, витіснення плюралізму проголошенням єдино вірних постулатів, не завжди зорієнтованих на

реальний стан справ. Таке нігілістичне ставлення до права призвело до применшення ролі юридичної науки взагалі і науки фінансового права зокрема, а потім до повної її заборони, що відбилося як на теоретичних дослідженнях фінансово-правових проблем, так і на викладанні фінансового права в юридичних вузах, яке було виключено з навчальної програми вищих навчальних закладів.

У підрозділі 4.3 «*Радянська наука фінансового права у 40-ві – 80-ті роки ХХ ст.*» обґрунтовано доведено, що формування нових підходів до розуміння змісту науки фінансового права, її предмету та завдань вироблялось у єдиному ключі загальнотеоретичної дискусії про предмет та систему соціалістичного права, яка мала місце у радянських наукових колах у період 30-х – 40-х років ХХ ст. Головним результатом даної дискусії стало концептуальне положення, що основою побудови системи радянського соціалістичного права та одночасно критерієм класифікації його галузей, є предмет правового регулювання, – певна група суспільних відносин, яка регулюється правовими нормами, які є складовими відповідної галузі права. Означене положення, що було вироблене радянською теоретико-правовою наукою, стало висхідним для розвитку науки фінансового права, служило методологічною основою розробки та формування її понятійно-категорійного апарату.

У підрозділі 4.4 «*Генезис вітчизняної науки фінансового права на межі ХХ – ХХІ ст.*» встановлено, що докорінне реформування економіки пострадянської України, що розпочалось на початку 90-х років ХХ сторіччя, змістом та спрямуванням якого став перехід до ринкових правовідносин, повністю оновило фінансове законодавство держави та водночас загострило потребу у перегляді теоретичних позицій та підходів до розуміння фінансового права, його системи та окремих складових інститутів. В силу цього, намітились нові ключові вектори розвитку науки фінансового права, які зумовили формування пріоритетних напрямків у дослідженні фінансово-правових явищ.

Пріоритети розвитку науки фінансового права на сучасному етапі зумовлені потребами і запитамі соціальної дійсності, впливають із глибинних змін предмету і системи фінансового права. В Україні, як і цілому ряді інших пострадянських держав закріплено принцип пріоритетності прав та інтересів людини як найвищої соціальної цінності. Встановлений на конституційному рівні, він базується на ліберально-індивідуалістичному праворозумінні, який має за основу визнання самоцінності індивіда як адресата дій та актів держави. Ліберально-індивідуалістичне праворозуміння як тип розуміння права є не просто пануючим у країнах розвинутої демократії чи орієнтиром для держав, що прагнуть до такого рівня самоорганізації суспільства. Це правова реальність, постулат, забезпечений правовими нормами. Закріплення на найвищому правовому рівні такого типу розуміння права в Україні ставить і нові орієнтири в подальшому розвитку правової науки в цілому та науки фінансового права зокрема.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі на основі системного дослідження предметної зумовленості та методологічного базису науки фінансового права здійснено теоретичне узагальнення суспільно-політичних, структурно-організаційних та теоретико-методологічних передумов її становлення. Це дозволило визначити основи систематизації фінансово-правових знань та розробити концептуальні положення, що розкривають зміст тенденцій і закономірностей становлення науки фінансового права, окреслюють ціннісні та методологічні орієнтири її подальшого розвитку. У результаті сформульовано ряд висновків, узагальнень та пропозицій, що полягають у наступному:

1. Предмет науки фінансового права є явищем, зумовленим історичним етапом її розвитку, який з кількісної сторони, характеризується накопиченим емпіричним матеріалом, а з якісної – сукупністю і ступенем розробленості теоретичних узагальнень і рівнем розвитку методології, що іманентно рівню інтелектуально-культурного розвитку тієї чи іншої спільноти на конкретному етапі її існування. Тому, предмету науки фінансового права властивий одночасно суб'єктивний та історичний характер. Суб'єктивність предмета фінансово-правових досліджень проявляється у самовизначенні та позиціонуванні суб'єкта по відношенню до предмету, а також екстрадефінітації, яка полягає у позиціонуванні суб'єкта пізнавальної діяльності в існуючій системі ціннісних та ідеологічних координат юридичної науки. Історичний характер предмету науки фінансового права як суспільствознавчої науки проявляється в тому, що він безпосередньо пов'язаний з етапом, на якому знаходиться в конкретний момент часу наукове знання в цілому і його окремий сектор зокрема. Предмет науки фінансового права є історичним, оскільки він змінюється в міру залучення в сферу пізнання нових властивостей та явищ фінансово-правової дійсності та виключення з неї всього того, що виявляється помилковим.

2. Наука фінансового права, наповнюючи змістом і розкриваючи суть поняття відповідної правової галузі, безперервно розширює і поглиблює фінансово-правові знання. Правова дійсність пізнається з огляду на те, що вона існує у фінансово-правовій сфері і досліджується за допомогою правових методів, має юридичний, фінансово-правовий характер. Межа між об'єктом вивчення, що відображає його емпіричне знання, з одного боку, і юридично пізнаною дійсністю, втіленою в системі фінансово-правових понять і характеристик з іншого боку, є умовною. У науковий обіг вводиться не лише теоретичне, але й емпіричне знання, а пізнаваний об'єкт стає невід'ємною складовою предмета пізнання. У процесі застосування юридичного методу, об'єкт науки досягається як її предмет, тобто відбувається перетворення емпіричного об'єкта в теоретичний предмет. Фінансово-правова дійсність є відокремленою сферою правової дійсності, яка складається у сфері дії норм фінансового права і досліджується однойменною наукою за допомогою відповідних методологічних прийомів. До об'єктів дослідження належать норми фінансового права, що формалізовані в

різних джерелах, фінансово-правові відносини, а також саме фінансово-правове знання як результат вивчення вказаних об'єктів. Дослідження різних проявів об'єктів науки фінансового права сприяє всебічному осягненню її предмета. Метод пізнання фінансового права – це система способів і прийомів пізнавальної діяльності, що застосовуються суб'єктом для пізнання визначеного ним предмету дослідження з метою набуття нових знань про фінансове право.

3. Наука фінансового права складається із системи понять, які в її структурі виступають первинними елементами фінансово-правового знання, а за своїм сутнісним змістом є теоретичними узагальненнями відповідного рівня. Будучи, з одного боку, формою мислення і вираження наукового знання, з іншого – засобом пізнання, поняття виконують як гносеологічну, так і методологічну функції. Гносеологічне призначення понять полягає у відображенні та фіксуванні найбільш загальних, істотних властивостей і найважливіших взаємозв'язків фінансово-правових явищ і процесів. У ході формування понять виявляються закономірності становлення і розвитку інститутів фінансового права, визначається місце того чи іншого об'єкта в системі явищ фінансово-правової дійсності в цілому. Будучи науковими утвореннями, поняття є результатами пізнавального процесу. Вони служать відправною точкою поглибленого і всебічного вивчення предмета науки фінансового права, є передумовою подальших наукових пошуків. Методологічна функція понять полягає у систематизації фінансово-правового знання. У наукових узагальненнях концентрується основний зміст загальної теорії фінансового права, складаються її концепції, теорії, гіпотези, принципи та інші складні утворення наукової думки.

4. Наука фінансового права в сучасному її стані є об'ємним, складним за своєю організацією та змістом теоретичним утворенням, що активно та бурхливо розвивається. Така її характеристика пов'язана як із суттєвим збільшенням фінансово-правових відносин, істотним розширенням їх видового різноманіття та, відповідно, збільшенням нормативного матеріалу, що регулює дані суспільні відносини. Наука фінансового права володіє всіма якостями сформованої теорії і займає місце провідної галузі юриспруденції завдяки наступним ключовим ознакам: повнотою і значним теоретичним потенціалом, розвиненим методологічним інструментарієм, чітким структуруванням і взаємозв'язком окремих теоретичних побудов, логічністю обґрунтованості сформульованих положень і висновків, достовірністю впроваджених у науковий обіг фактів і реальністю пропозицій. Всі ці ознаки об'єднані зверненою до фінансово-правової науки вимогою цілісності, яка виступає головним критерієм її концептуальної повноцінності. Цілісність притаманна науці фінансового права як складному теоретичному утворенню, характеризується ознакою системності. Тому проблема системи науки фінансового права, відображаючи, всі аспекти її існуючого стану і означаючи перспективи подальшого розвитку, є і вихідним началом, і визначальним критерієм концептуальної цілісності та сформованості даної галузі знань.

5. Головним стимулом для первісного формування та подальшого накопичення

знань про публічні фінанси та їх правове регулювання став інтенсивний розвиток фінансово-правових відносин. На певному етапі суспільно-політичного розвитку країн Західної Європи цей процес призвів до формування науки про фінанси і її теоретичного осмислення (класифікації, систематизації, взаємодії з іншими науками), що знайшло своє вираження в теорії меркантилізму як історично першій цілісній системі знань про публічні фінанси. Відгалуженням меркантилізму, що розвився в умовах фінансового господарства Німеччини стала камеральна наука про фінанси, як частина камеральних наук, що вивчають державне господарство. Саме німецькі камералісти зробили перші спроби систематизованого викладення основ фінансового управління і створили теоретичні основи фінансової науки.

6. Перехід від абсолютизму до конституційного управління, пов'язаного з розглядом та затвердженням бюджету народними представниками, зумовив необхідність розробки бюджетного права, вимагав нового підходу до трактування податків як джерела наповнення казни держави. Протягом другої половини XIX ст. у європейській фінансовій та юридичній літературі сформувались дві точки зору до трактування співвідношення фінансової науки і науки фінансового права. Відповідно до першої, вчені заперечували самостійність науки фінансового права і не визнавали меж та відмінностей між нею та фінансовою наукою. Представники другої точки зору виокремлювали науку фінансового права як галузь юридичних знань із системи економічної науки про фінанси, наполягаючи на її власному предметі дослідження, методології, категоріальному апараті, ролі стосовно практики тощо.

7. Початок XIX ст. ознаменувався зародженням вітчизняної «академічної» фінансової науки, в рамках якої фінансова система Російської імперії вперше розглядається у якості цілісного об'єкту детального і всебічного дослідження. Структурно-організаційною складовою передумов становлення і розвитку вітчизняної фінансово-правової науки є запровадження фінансового права як навчальної дисципліни у вітчизняних університетах, що призвело до досягнення значних результатів як у підготовці юристів-теоретиків, так і в забезпеченні апарату державного фінансового управління кваліфікованими фахівцями. Головною передумовою запровадження навчального курсу фінансового права в системі університетської освіти стало створення на початку XIX ст. перших організаційно-структурних одиниць – кафедр політичної економії та законів про фінанси, на базі яких здійснювалась підготовка майбутніх теоретиків і практиків у фінансово-правовій сфері.

8. Найважливішою передумовою запровадження та становлення викладання курсу фінансового права в системі університетської освіти було створення перших самостійних організаційних структур – кафедри політичної економії та кафедри законів про фінанси, на базі яких здійснювалась підготовка майбутніх теоретиків і практиків у фінансово-правовій сфері. Викладання фінансово-правових дисциплін в російських університетах протягом перших п'ятдесяти років з моменту запровадження здійснювалось під впливом суперечностей

внутрішньої державної політики. З одного боку, на зміну гаслам просвітительства в систему освіти, починаючи з 30-х років XIX ст. почали застосовуватись утилітаристські заходи з істотними елементами консерватизму. З іншого боку, розвиток фінансово-правових відносин, застосування державою нових фінансових інструментів розвивав у суспільстві інтерес до пізнання і вивчення фінансового права та економіки. Під впливом вказаних двох факторів у системі російській університетів запроваджується паралельний виклад камералістики і політичної теорії.

9. Сформовані на початку другої половини XIX ст. гострі соціальні запити на теоретично обґрунтовану модифікацію фінансової системи держави зумовили потребу у систематизації існуючої сукупності знань про фінансове право та у виробленні нових концептуальних положень, спроможних змодельовати розвиток правового регулювання фінансового господарства. В історії фінансово-правової науки даний період став базою для переходу від емпіричних спостережень та історичних нарисів до аналітичних досліджень і побудови цілісних теоретичних систем – сукупності знань про фінансове право.

10. Розвиток ринкових капіталістичних відносин та становлення інститутів народного представництва призвели до розширення сфери фінансово-правових досліджень, в яких головний акцент був зосереджений на бюджетно-правовій проблематиці. Вчення про бюджет у науці фінансового права на межі XIX-XX ст. стало її системоутворюючим та одночасно каталізуючим фактором у розробці проблеми узгодження державних потреб у фінансових ресурсах при ефективному і справедливому розподілі загальнонаціональних доходів. Ключовою методологічною конструкцією науки фінансового права стала концепція причинно-наслідкового зв'язку фінансово-правових явищ як результату конфлікту чи компромісу різних груп соціально неоднорідного суспільства. Це призвело до розширення предмету фінансово-правової науки, збагачення її методологічного арсеналу соціологічними методами дослідження суспільно-політичних передумов виникнення та існування інститутів фінансового права.

11. Аналіз стану та динаміки фінансово-правових досліджень та становища науки фінансового права у радянській державі в цілому дозволив виділити два відносно відокремлених за часовими рамками та за сутнісним змістом періоди її еволюції. Перший період, який хронологічно відповідає 20-тим – 30-тим рокам XX ст., характеризувався відмовою від набутого теоретико-методологічного доробку вчених, який не вписувався у рамки марксистсько-ленінської ідеології, його повного заперечення та визнання ворожим для молоді радянської держави. Теоретичні дослідження фінансово-правових інститутів здійснювались або у рамках фінансової науки як складової марксистської політичної економії, або у ракурсі адміністративно-правової проблематики. Статус науки фінансового права як самостійної і відокремленої галузі правових знань фактично було нівельовано, що призвело до вибіркового та тенденційного дослідження і трактування фінансово-правових явищ.

На противагу першому, другий період вітчизняної фінансово-правової науки,

що припав на 40-ві – 80-ті роки ХХ ст., є одним з визначальних у процесі її становлення. Відмовившись від монізму економічної складової її предмету, радянські вчені фінансисти «другої хвилі» фактично вибудували нову систему знань про фінансове право, у якій головний акцент робився на вивченні і обґрунтуванні закономірностей та особливостей правового регулювання фінансових відносин. Саме у цей період вченими детально розроблений понятійно-категорійний апарат загальної частини фінансового права, сформовані єдині підходи до трактування його предмету та системи, які стали базовою теоретичною основою для подальших фінансово-правових досліджень.

12. Розвиток фінансово-правової науки на сучасному етапі зумовлений потребами і запитамі соціальної дійсності, які впливають із глибинних змін предмету і системи фінансового права. Перетворення соціально-економічного й політичного ладу на пострадянському просторі, що супроводжуються процесами демократизації суспільства, гостро потребують належного юридичного забезпечення, яке би базувалось на відповідній науково-теоретичній базі. Це зумовлює потребу у переосмисленні пануючих у фінансово-правовій науці підходів щодо розуміння її ролі і значення у новітніх умовах соціальної дійсності. Нагальним є вироблення та концептуальне обґрунтування таких теоретичних положень фінансово-правової науки, які би стали основою фінансового права на нових етапах його розвитку, методологічним ключем у його ідентифікації як самостійної галузі права в системі права сучасної держави.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Монографії:

1. Хохуляк В.В. Сутність і значення науки фінансового права: еволюція розуміння / Система фінансового права: проблеми теорії і правового регулювання: монографія / [Латковська Т.А., Царьова Л.К., Пархоменко-Цироцианц С.В. та ін.]; за заг. ред. С.В. Ківалова, Т.А. Латковської. – Одеса: Фенікс, 2011. – С. 178-206. (здобувачем написано 0,95 д.а.).

2. Хохуляк В.В. Віхи становлення науки фінансового права / В.В. Хохуляк. – Одеса: Фенікс, 2014. – 388 с.

Рецензії:

Копиленко О.Л. Генезис науки фінансового права (рецензія на монографію Хохуляка В.В. «Віхи становлення науки фінансового права») / О.Л. Копиленко // Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць: Вип. 75 / редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред.) та ін.; відп. за вип. В.М. Дрьомін. – Одеса: Юридична література, 2015. – С. 413-415.

Орлюк О.П. Наука фінансового права як предмет спеціального дослідження / О.П. Орлюк // Юридичний вісник. – 2015. – № 2. – С. 260-261.

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Хохуляк В.В. Наука фінансового права: Проблеми концептуалізації основних підходів / В.В. Хохуляк // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наук. праць. Вип. 187: Правознавство. – Чернівці: Рута, 2003. – С. 21-26.

2. Хохуляк В.В. Наука фінансового права як фактор формування та реалізації фінансової політики держави / В.В. Хохуляк // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наук. праць. Вип. 200: Правознавство. – Чернівці: Рута, 2003. – С. 76-80.

3. Хохуляк В.В. Публічний інтерес як категорія науки фінансового права / В.В. Хохуляк // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наук. праць. Вип. 236: Правознавство. – Чернівці: Рута, 2004. – С. 5-11.

4. Хохуляк В.В. Методологія науки фінансового права: умови та тенденції сучасного розвитку / В.В. Хохуляк // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 2. – С. 16- 19.

5. Хохуляк В.В. Структурно-функціональний метод наукового дослідження у науці фінансового права / В.В. Хохуляк // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наук. праць. Вип. 365: Правознавство. – Чернівці: Рута, 2006. – С. 74-79.

6. Хохуляк В.В. Фізіократична доктрина у науці фінансового права: становлення концептуальних підходів / В.В. Хохуляк // Держава та регіони. Серія: Право. – 2010. – № 4. – С. 145-149.

7. Хохуляк В.В. Становлення методологічних підходів у науці фінансового права / В.В. Хохуляк // Держава та регіони. Серія: Право. – 2011. – № 1. – С. 77-81.

8. Хохуляк В.В. Наука фінансового права у пострадянських країнах: проблеми та шляхи подальшого розвитку / В.В. Хохуляк // Порівняльне правознавство. – 2011. – № 1. – С. 186-190.

9. Хохуляк В.В. Методологічні підстави систематизації науки фінансового права / В.В. Хохуляк // Наше право. – 2011. – № 2. Ч. 2. – С. 120-124.

10. Хохуляк В.В. Фактори та пріоритети розвитку науки фінансового права / В.В. Хохуляк // Держава і право. Збірник наукових праць. – 2011. – № 52. – С. 337-342.

11. Хохуляк В.В. Інтегративний підхід у науці фінансового права / В.В. Хохуляк // Підприємництво, господарство і право. – 2011. – № 6. – С. 18-21.

12. Хохуляк В.В. Методологічні орієнтири науки фінансового права / В.В. Хохуляк // Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць: Вип. 57 / редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред.) та ін.; відп. за вип. В.М. Дрьомін. – Одеса: Юридична література, 2011. – С. 550-556.

13. Хохуляк В.В. Методологічні проблеми дослідження фінансового права як системного явища / В.В. Хохуляк // Підприємництво, господарство і право. – 2011. – № 7. – С. 108-111.

14. Хохуляк В.В. Поняття в системі науки фінансового права // Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць: Вип. 58. / редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред.) та ін.; відп. за вип. В.М. Дрьомін. – Одеса: Юридична література, 2011. – С. 284-290.

15. Хохуляк В.В. Призначення науки фінансового права: підходи до розуміння і трактування / В.В. Хохуляк // Наукові праці Національного університету

«Одеська юридична академія»: збірник наукових праць: Вип. X. / редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред.) та ін.; відп. за вип. В.М. Дрьомін. – Одеса: Юридична література, 2011. – С. 405-412.

16. Хохуляк В.В. Співвідношення науки фінансового права і фінансової науки / В.В. Хохуляк // Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць: Вип. 62. / редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред.) та ін.; відп. за вип. В.М. Дрьомін. – Одеса: Юридична література, 2011. – С. 146-152.

17. Хохуляк В.В. Державне фінансове господарство як предмет науки фінансового права / В.В. Хохуляк // Право та державне управління. – 2011. – № 4. – С. 103-106.

18. Хохуляк В.В. Система науки фінансового права: проблеми модифікації / В.В. Хохуляк // Наше право. – 2011. – № 4. Ч. 3. – С. 136-140.

19. Хохуляк В.В. Фінансово-правові дослідження в руслі становлення вітчизняної академічної науки першої половини ХІХ ст. / В.В. Хохуляк // Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія». – 2012. – Вип. № 1. – С. 160-171.

20. Хохуляк В.В. Предмет науки фінансового права у розумінні вчених кінця ХІХ – початку ХХ ст. / В.В. Хохуляк // Фінансове право. – 2012. – № 3 (21). – С. 6-9.

21. Хохуляк В.В. Зміст та призначення науки фінансового права у працях С.І. Іловайського / В.В. Хохуляк // Юридична Україна. – 2012. – № 5. – С. 23-27.

22. Хохуляк В.В. Інокентій Патлаєвський та наука фінансового права у Новоросійському університеті м. Одеси / В.В. Хохуляк // Право України. – 2012. – № 8. – С. 334-340.

23. Хохуляк В.В. Наука фінансового права у Новоросійському університеті м. Одеси (кін. ХІХ – поч. ХХ ст.) / В.В. Хохуляк // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія» / редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред.) [та ін.]; відп. за вип. В.М. Дрьомін. – Одеса: Юридична література. – 2012. – Том ХІІ, частина 2. – С. 75-86.

24. Хохуляк В.В. Суспільно-політичні та структурно-організаційні передумови викладання фінансового права в системі вітчизняних університетів у першій половині ХІХ ст. / В.В. Хохуляк // Право та державне управління. – 2012. – № 4. – С. 158-162.

25. Хохуляк В.В. Російсько-німецька школа фінансів та її вплив на становлення вітчизняної науки фінансового права / В.В. Хохуляк // Фінансове право. – 2012. – № 4. – С. 19-22.

26. Хохуляк В.В. Формування фінансово-правових поглядів у вітчизняній науці ХVІІІ століття / В.В. Хохуляк // Юридичний вісник. – 2012. – № 4. – С. 161-166.

27. Хохуляк В.В. Становлення фінансового права як навчальної дисципліни в системі вітчизняних університетів у першій половині ХІХ ст. / В.В. Хохуляк // Наше право. – 2012. – № 4. Ч.2. – С. 168-173.

28. Хохуляк В.В. Становлення вітчизняної науки фінансового права у першій половині XIX ст. / В.В. Хохуляк // Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць: Вип. 67. / редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред.) та ін.; відп. за вип. В.М. Дрьомін. – Одеса: Юридична література, 2012. – С. 381-389.

29. Хохуляк В.В. Теоретико-методологічні основи викладання фінансового права в системі університетської освіти у першій половині XIX ст. / В.В. Хохуляк // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2012. – Вип. 19. – Т. 1. – С. 121-124.

30. Хохуляк В.В. Зародження фінансово-правових поглядів у європейській науці та їх концептуалізація в теорії меркантилізму / В.В. Хохуляк // Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць: Вип. 68. / редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред.) та ін.; відп. за вип. В.М. Дрьомін. – Одеса: Юридична література, – 2012. – С. 75-82.

31. Хохуляк В.В. Проекти комплексного реформування системи державних фінансів М.А. Балудянського та їх вплив на становлення вітчизняної науки фінансового права / В.В. Хохуляк // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2012. – Вип. 20. – Ч. 1. – Т. 3. – С. 234-236.

32. Хохуляк В.В. Лібералізм та його вплив на становлення європейської фінансово-правової думки / В.В. Хохуляк // Європейські перспективи. – 2012. – № 4. Ч.2. – С. 190-194.

33. Хохуляк В.В. Фінансово-правові погляди М.С. Мордвинова щодо реформування грошово-кредитної системи / В.В. Хохуляк // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2012. – Вип. 20. – Частина II. – Т. 2. – С. 196-198.

34. Хохуляк В.В. Вчення про фінансове право в системі європейської фінансової науки XIX століття / В.В. Хохуляк // Юридична Україна. – 2013. – № 1. – С. 46-51.

35. Хохуляк В.В. Особистості і час: становлення науки фінансового права у стінах Новоросійського університету м. Одеси (кін. XIX – поч. XX ст.) / В.В. Хохуляк // Право України. – 2013. – № 1-2. – С. 171-178.

36. Хохуляк В.В. Витоки європейської фінансово-правової думки: зародження вчення про державні фінанси / В.В. Хохуляк // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2013. – № 4. – Т. 2. – С. 98-101.

37. Хохуляк В.В. Камералістика та її вплив на становлення вітчизняної науки фінансового права XIX століття / В.В. Хохуляк // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». – 2013. – № 6-1. Том 1. – С. 218-221.

38. Хохуляк В.В. Європейська фінансово-правова думка кінця XIX – початку XX ст.: формування вчення про фінансове право / В.В. Хохуляк // Право і суспільство. – 2013. – № 6-2. – С. 274-278.

39. Хохуляк В.В. Концепції реформування фінансової системи держави першої половини ХІХ ст. та їх вплив на становлення вітчизняної науки фінансового права / В.В. Хохуляк // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки». Том 26 (65). – 2013. – № 2-1 (Ч. 2). – С. 143-149.

40. Хохуляк В.В. Вплив ідей А. Сміта на формування вітчизняної фінансово-правової думки ХVІІІ-ХІХ ст. / В.В. Хохуляк // Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць: Вип. 69. / редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред.) та ін.; відп. за вип. В.М. Дрьомін. – Одеса: Юридична література, . – 2013. – С. 316-322.

41. Хохуляк В.В. Еволюція вітчизняної фінансово-правової думки у працях державних діячів першої половини ХІХ ст. / В.В. Хохуляк // Фінансове право. – 2014. – № 1. – С. 10-13.

Статті в іноземних виданнях:

1. Хохуляк В.В. Проблемы методологии науки финансового права на современном этапе / В.В. Хохуляк // Финансовое право. – М. – 2005. – № 1. – С. 4-6.

2. Хохуляк В.В. Современные тенденции развития методологии науки финансового права / В.В. Хохуляк // Финансовое право. – М. – 2011. – № 10. – С. 11-13.

3. Хохуляк В.В. Формирование финансово-правовой мысли в ключевые становления отечественной академической финансовой науки первой половины ХІХ века / В.В. Хохуляк // Налоги и финансы. – Алматы (Республика Казахстан). – 2012. – № 12. – С. 42-45.

4. Chochulak W. Nauka prawa finansowego we współczesnej Ukrainie. Kwestie kształtowania i perspektywy rozwoju / W. Chochulak // Studia Lubuskie / Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Sulechowie. Instytut Prawa i Administracji. – Sulechów (Polska). – 2013. – Tom IX. – S. 45-59.

5. Хохуляк В.В. Граф Е.Ф. Канкрин и отечественная наука финансового права середины ХІХ века / В.В. Хохуляк // Закон и жизнь (Международный научно-практический правовой журнал). – Кишинев (Республика Молдова). – 2013. – № 10. – С. 226-229.

6. Хохуляк В.В. Особенности становления финансового права как учебной дисциплины в системе университетов Российской империи в первой пол. ХІХ века / В.В. Хохуляк // Вестник Воронежского государственного университета. Серия: Право. – 2014. – № 1. – С. 96-105.

Матеріали науково-практичних конференцій:

1. Хохуляк В.В. Физиократическая теория налогообложения в науке финансового права / В.В. Хохуляк // Финансово-правовая доктрина постсоциалистического государства: Сборник научных докладов и сообщений за материалами международной научной конференции 22-24 сентября 2003 года. – Выпуск 1. – Черновцы: Рута, 2003. – С. 198-208.

2. Хохуляк В.В. Казуальный подход в науке финансового права / В.В. Хохуляк // Российское правовое государство: итоги формирования и перспективы развития: В 5 ч. Часть 4: Финансовое право: Материалы Всерос. науч.-практ.

конф. Воронеж, 14-15 ноября 2003 года / Под ред. Ю.Н. Старилова. – Воронеж: Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2004. – С. 146-156.

3. Хохуляк В.В. Наука фінансового права: основні підходи пізнання сучасних фінансово-правових реалій / В.В. Хохуляк // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали X регіональної науково-практичної конференції. 5-6 лютого 2004 р. – Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2004. – С. 190-193.

4. Хохуляк В.В. Методологічний плюралізм як запорука розвитку науки фінансового права / В.В. Хохуляк // Сучасний стан та перспективи розвитку фінансового права: Тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції 23-24 листопада 2007 року / Науково-дослідний інститут фінансового права. – К.: ПП. «Укртехнопрінт», 2008. – Ч. 2. – С. 21-23.

5. Хохуляк В.В. Методологія науки фінансового права: праксеологічний аспект / В.В. Хохуляк // Актуальні проблеми правового регулювання фінансово-кредитних відносин в умовах кризи: практика правозастосування і шляхи її вдосконалення: збірник тез доповідей за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції 4-5 червня 2010 року / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. – С. 98-100.

6. Хохуляк В.В. Современные тенденции развития методологии науки финансового права / В.В. Хохуляк // Перспективы взаимодействия национальных правовых систем в условиях глобализации и регионализации: Сборник научных статей по материалам V Международной научно-практической конференции (16-17 октября 2010 г., г. Ростов-на-Дону / Туапсе) / Рост.гос.эконом.универ. – Ростов-на-Дону, 2010. – С. 275-277.

7. Хохуляк В.В. Интегративный подход в науке финансового права / В.В. Хохуляк // Материалы международной научно-практической конференции «Государство и право: вызовы XXI века (Кутафинские чтения)», 29-30 ноября 2010 года: специальный выпуск кафедры финансового права и бухгалтерского учета МГЮА имени О.Е. Кутафина. – М.: ООО «Изд-во Элит», 2010. – С. 127-133.

8. Хохуляк В.В. Тенденції розвитку методології науки фінансового права / В.В. Хохуляк // Генезис публічного права: від становлення до сучасності: Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції 26-27 листопада 2010 року, Миколаївський навчальний центр Національного університету «Одеська юридична академія» / за ред. С.В. Ківалова, В.О. Тулякова, О.В. Козаченка. – Миколаїв: Іліон, 2010. – С. 51-52.

9. Хохуляк В.В. Проблеми розвитку науки фінансового права на сучасному етапі / В.В. Хохуляк // Правове життя сучасної України: матеріали Міжнародної наукової конференції професорсько-викладацького складу, 20-21 травня 2011 р., Одеса, Національний університет «Одеська юридична академія». – О.: Фенікс, 2011. – С. 52-54.

10. Хохуляк В.В. Місце науки фінансового права в системі наук у трактуванні дослідників кінця XIX початку XX ст. / В.В. Хохуляк // Фінансове право у XXI

сторіччі : здобутки та перспективи: збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції, 4-7 жовтня 2011 року. Ч.ІІ. / НДІ фінансового права. – К. : АЛЕРТА, 2011. – С. 314-317.

11. Хохуляк В.В. Фінансова політика держави як об'єкт науки фінансового права / В.В. Хохуляк // Теорія і практика правотворчої та правозастосовчої діяльності у контексті сучасних реформаційних процесів: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 29-30 жовтня 2011 року. — Х.: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2011. – Том 1. – С. 114-116.

12. Хохуляк В.В. Становлення концептуальних підходів у науці фінансового права / В.В. Хохуляк // Проблеми правотворчості очима науковців: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 1-2 листопада 2011 р.). – Одеса: у 2-х частинах. – Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2011. Ч. 2. – С. 73-75.

13. Хохуляк В.В. Проблеми дослідження публічного характеру фінансів у науці фінансового права / В.В. Хохуляк // Актуальні питання публічного права: тези доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції 11 листопада 2011р. / за ред. В.М. Огаренка та ін. – Запоріжжя: КПУ, 2011. – С. 265-268.

14. Хохуляк В.В. Наука фінансового права та фінансова наука: проблеми взаємозв'язку на етапах становлення / В.В. Хохуляк // Актуальні проблеми юридичної науки: Збірник тез міжнародної наукової конференції “Десяті осінні юридичні читання” (м. Хмельницький, 18-19 листопада 2011 року): у 4-х част. – Частина друга. – Хмельницький: Видавництво Хмельницького університету управління та права, 2011. – С. 305-307.

15. Хохуляк В.В. Понятійно-категорійний апарат науки фінансового права: проблеми організації в сучасних умовах / В.В. Хохуляк // Напрями вдосконалення правового регулювання суспільних відносин: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 27-28 грудня 2011 року. – Київ: у 2-х томах. – К.: Центр правових наукових досліджень, 2011. – Т.2. – С. 39-41.

16. Хохуляк В.В. Проблеми методології сучасної науки фінансового права / В.В. Хохуляк // Питання удосконалення методології сучасної юриспруденції: тези Другої Міжнар. наук.конф., присвяч. пам'яті проф. О.В. Сурілова (м. Одеса, 30-31 березня 2012 р.) / за заг. ред. Ю.М.Оборотова. – О.: Фенікс, 2012. – С. 62-64.

17. Хохуляк В.В. Теоретична розробка принципів оподаткування у науці фінансового права кінця XIX ст. / В.В. Хохуляк // Принципы финансового права: материалы междунар. науч.-практ. конф, Харьков, 19-20 апр. 2012 г. / редкол.: В.Я. Таций, Ю. П. Битяк, Л. К. Воронова и др. – Харьков: Право, 2012. – С. 274-277.

18. Хохуляк В.В. Становлення теоретичних концепцій предмету науки фінансового права / В.В. Хохуляк // Правове життя сучасної України: матеріали Міжнародної наукової конференції проф.-викл. складу (Одеса, 20-21 квітня 2012 р.). Т.2. / відп. за вип. д.ю.н., проф. В.М. Дрьомін / Націон. ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса: Фенікс, 2012. – С. 85-87.

19. Хохуляк В.В. Проблеми становлення догматики науки фінансового права у пострадянський період / В.В. Хохуляк // Поглиблення інтеграційних процесів в сучасному світі та національне законодавство: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 1-2 червня 2012 р. – у 2-х частинах. – Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2012. – Ч. II. – С. 48-50.

20. Хохуляк В.В. Проблеми формування фінансового права як навчальної дисципліни в системі юридичної освіти у першій половині XIX ст. / В.В. Хохуляк // Актуальні питання публічного та приватного права: тези доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції 03 жовтня 2012 р. / за ред. В.М. Огаренка та ін. – Запоріжжя: КПУ, 2012. – С. 432-435.

21. Хохуляк В.В. Методологічні основи систематизації науки фінансового права / В.В. Хохуляк // Правова система України в умовах державних реформаційних процесів сьогодення: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 26-27 жовтня 2012 р. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2012. – С. 182-184.

22. Хохуляк В.В. Публічний інтерес у фінансово-правових відносинах як предмет науки фінансового права / В.В. Хохуляк // Людина, суспільство і держава: публічно-правовий аспект: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «VII Прибузькі юридичні читання», 23-24 листопада 2012 року / Відп. ред. д-р юрид. наук, доц. О.В. Козаченко. – Миколаїв: Іліон, 2012. – С. 295-296.

23. Хохуляк В.В. Становлення Одеської школи фінансового права в період другої пол. XIX – поч. XX ст. / В.В. Хохуляк // Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку державності та права: матеріали Міжнародної наукової конференції (Одеса, 30 листопада 2012 р.) Т. 2 / відп. за випуск. д.ю.н., проф. В.М. Дрьомін; Націон. ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса: Фенікс, 2012. – С. 41-43.

24. Хохуляк В.В. Особенности формирования учебной дисциплины «финансовое право» в системе высшего юридического образования первой половины XIX века / В.В. Хохуляк // Становление государства и права на разных этапах истории: Материалы Международной конференции, г. Санкт-Петербург, 14-15 декабря 2012 г. – СПб: Фонд развития юридической науки, 2012. – С. 16-19.

25. Хохуляк В.В. Ідея свободи та її вплив на становлення науки фінансового права / В.В. Хохуляк // Теоретичні та практичні проблеми адаптації національного законодавства України до світових стандартів правового регулювання: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Донецьк, Україна, грудень 2012 р.) – Донецьк: Донецький університет економіки та права, 2012. – С. 344-348.

26. Хохуляк В.В. Фінансове законодавство як об'єкт науки фінансового права: проблеми концептуалізації сучасних підходів / В.В. Хохуляк // Законодавство України: недоліки, проблеми систематизації та перспективи розвитку: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Херсон, 1-2 березня 2013 року. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2013. – С. 114-116.

27. Хохуляк В.В. Наука фінансового права: сучасні виклики та пріоритети розвитку / В.В. Хохуляк // Перспективные направления развития современной юридической науки: Материалы международной научно-практической конференции, г. Симферополь, 16-17 марта 2013 года. – Симферополь: Научное объединение «Юридическая мысль», 2013. – С. 90-92.

28. Хохуляк В.В. Проблеми реформування грошово-кредитної системи як об'єкт теоретичних досліджень в науці фінансового права першої половини ХІХ ст. / В.В. Хохуляк // Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку: матеріали міжнародної наукової конференції, м. Донецьк, 20-21 квітня 2013 р. – У 2-х томах. – Донецьк: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2013. – Т. 2. – С. 36-39.

29. Хохуляк В.В. Проблемы систематизации науки финансового права / В.В. Хохуляк // Современные взгляды на систему права: Материалы Международной научно-практической конференции, г. Москва, 20 апреля 2013 г. – М.: «Московский центр правовых исследований», 2013. – С. 67-70.

30. Хохуляк В.В. Вплив фінансово-правових поглядів державних діячів першої половини ХІХ ст. на реформування системи публічних фінансів / В.В. Хохуляк // Правове життя сучасної України: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (16-17 травня 2013 р.) Т. 2 / відп. за випуск. д.ю.н., проф. В.М. Др'омін; Націон. ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса: Фенікс, 2013. – С. 82-84.

31. Хохуляк В.В. Становлення науки фінансового права у світлі ідей лібералізму / В.В. Хохуляк // Проблеми теорії фінансового права в сучасний період: матеріали науково-практичного круглого столу / Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 13 листопада 2013 р. – Запоріжжя : КПУ, 2013. – С. 18-19.

32. Хохуляк В.В. Теорія бюджету та її вплив на еволюцію науки фінансового права у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. / В.В. Хохуляк // Проблеми теорії фінансового права в сучасний період: матеріали науково-практичного круглого столу / Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 21 листопада 2014 р. – Запоріжжя : КПУ, 2014. – С. 92-94.

33. Хохуляк В.В. Проблеми концептуалізації основних підходів до визначення предмету та системи науки фінансового права на межі ХІХ-ХХ ст. / В.В. Хохуляк // Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України / Національний університет «Одеська юридична академія» Південний регіональний центр Національної академії правових наук України, 15-16 травня 2015 року. – Націон. ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса: Фенікс, 2015. – С. 100-103.

АНОТАЦІЯ

Хохуляк В.В. Наука фінансового права: проблеми становлення та розвитку. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальностей: 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право, 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», Київ, 2015.

У дисертації досліджується становлення вітчизняної науки фінансового права як комплексної, цілісної галузі правових знань та юридичної навчальної дисципліни. Розкрито зміст суспільно-політичних та соціально-економічних передумов, які, з одного боку, були потужним стимулом та одночасним каталізатором теоретичних розробок у сфері фінансового права, а з іншого – стали предметом їх вивчення. Проаналізовано проблеми концептуалізації основних підходів до визначення предмету та системи науки фінансового права, її цілей та завдань. Виявлено передумови та особливості трансформації методології вітчизняної фінансово-правової науки. Розглянуто проблеми запровадження фінансового права як навчальної дисципліни та його викладання в системі вітчизняної вищої юридичної освіти.

Ключові слова: фінансове право, наука фінансового права, предмет науки фінансового права, система науки фінансового права, методологія науки фінансового права, становлення науки фінансового права, фінансове право як навчальна дисципліна.

АННОТАЦИЯ

Хохуляк В.В. Наука фінансового права: проблемы становления и развития. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальностям: 12.00.07 – административное право и процесс; финансовое право; информационное право, 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Открытый международный университет развития человека «Украина», Киев, 2015.

В диссертации исследуется становление отечественной науки финансового права как комплексной, целостной отрасли правовых знаний и юридической учебной дисциплины. Раскрыто содержание общественно-политических и социально-экономических предпосылок, которые, с одной стороны, были мощным стимулом и одновременным катализатором теоретических разработок в сфере финансового права, а с другой – стали предметом их изучения.

Проанализированы проблемы концептуализации основных подходов к определению предмета и системы науки финансового права, ее целей и задач. Доказано, что предмету науки финансового права присущ одновременно

субъективный и исторический характер. На его субъективный характер в значительной мере влияет процесс экстрадефинитации, заключающийся в позиционировании субъекта познавательной деятельности в существующей системе ценностных и идеологических координат юридической науки. Исторический характер предмета науки финансового права состоит в том, что он непосредственно связан с этапом, на котором находится в конкретный момент времени научное знание в целом и его отдельный сектор.

Выявлены предпосылки и особенности трансформации методологии отечественной финансово-правовой науки. Определено понятие метода познания финансового права как системы способов и приемов познавательной деятельности, применяемых субъектом для познания определенного им предмета исследования с целью получения новых знаний о финансовом праве.

Установлено, что система науки финансового права включает в свой состав кроме знания о действующем финансовом праве также информацию о его понятийно-категорийном аппарате, существующие финансово-правовые теоретические концепции и положения, комментарии действующих финансовых законов, социологию финансового права, исторический материал о его становлении, отраслевую библиографию и т.д.

Характеризуется процесс концептуализации основных подходов к определению предмета и системы науки финансового права в период общественно-политических и социально-экономических преобразований второй половины XIX века в условиях становления институтов народного представительства. Учение о бюджете в науке финансового права являлось ее системообразующим и одновременно катализирующим фактором в разработке проблемы согласования государственных потребностей в финансовых ресурсах при эффективном и справедливом распределении общенациональных доходов. Ключевой методологической конструкцией науки финансового права была концепция причинно-следственной связи финансово-правовых явлений как результата конфликта или компромисса различных групп социально неоднородного общества. Это привело к расширению предмета финансово-правовой науки, обогащению ее методологического арсенала социологическими методами исследования общественно-политических предпосылок возникновения и существования институтов финансового права. Доказано, что в истории финансово-правовой науки данный период становится базой для перехода от эмпирических наблюдений и исторических очерков в аналитических исследованиях к построению целостных теоретических систем – совокупности знаний о финансовом праве.

Определено, что современное развитие науки финансового права стимулирует трансформацию ее собственного методологического арсенала, которой присущи следующие особенности: а) поиск объективных оснований для объяснения социальной действительности; б) концентрация методов познания на субъективной, «человеческой» стороне общественных отношений; в) движение к методологическому плюрализму. Развитие современной науки финансового права

является закономерным процессом, обусловленным действием внешних объективно существующих факторов, таких как динамические потребности и запросы социальной действительности, развитие правовой системы, необходимость в улучшении деятельности по распределению, перераспределению и использованию общего общественного дохода в форме публичных финансов. С другой стороны, это развитие обусловлено внутренними процессами, имеющими место в науке финансового права, такими как становление либерально-индивидуалистического типа правопонимания, теоретико-методологический плюрализм, трансформация методологического арсенала и другими.

Ключевые слова: финансовое право, наука финансового права, предмет науки финансового права, система науки финансового права, методология науки финансового права, становления науки финансового права, финансовое право как учебная дисциплина.

SUMMARY

Khokhuliak V.V. Science of financial law: problems of formation and development. – Manuscript.

A dissertation on taking academic degree of Doctor of law sciences by specialties: 12.00.07 – administrative law and process; finance law; information law, 12.00.01 – theory and history of state and law; history of political and legal studies. – Open International University of Human Development "Ukraine", Kyiv, 2015.

The dissertation is dedicated to the investigation of the formation of national science of financial law as an integrated, holistic field of legal knowledge and legal discipline. It is proved that the subject of science of financial law is inherent in both the subjective and historical character. In its subjective nature affects the process of positioning the subject of cognitive activity in the existing system of values and ideological origin of jurisprudence. The historic nature of the subject of science of financial law is that it is directly related to the stage where there is a particular time of scientific knowledge as a whole and its individual sectors.

The modern development of science of financial law stimulates the transformation of its own methodological arsenal, which has such features: a) search for objective reasons to explain the social reality; b) the concentration methods of knowledge on subjective side of social relations; c) moving to methodological pluralism. The development of modern science of financial law is a natural process caused by external factors objectively existing.

Keywords: financial law, science of financial law, the subject of science of financial law, system of science of financial law, methodology of science of financial law, the becoming a science of financial law, financial law as an academic discipline.